

[1224567]

אומרים כן בשם הגר"ח מברסק זצ"ל, וברוך שכוונתי לדעת גדולים. אכן חתני הרב ר' חיים נ"י, שדא בה נרגא שאין הנידון דומה לראיה. שם בדינו של ר' יוחנן הרי לא התכוין כלל לפעולה של הוצאה בשעת העקירה, שהרי פנוי מזוית לזוית אינה פעולה של הוצאה, משא"כ בנידון דידן הרי הכונה בעקירה היתה על מנת להוציא, אלא שסבור היה שהוצאה זו מותרת שהעירוב מתירה, וא"כ היתה כאן עקירה ע"מ להוציא, ואם נמצא בסופו של דבר שאין עירוב הרי הוציא, ועבר בזה על מלאכת הוצאה. [אם לא נאמר שהוא "אנוס" או "מתעסק"], ולכאורה היא הערה חזקה.

ונראה שהדבר תלוי בהגדרת מלאכת "הוצאה", אם משמעותה היא "העברת" החפץ מרשות לרשות, או משמעותה "נשיאת" החפץ. שאם כהצד הראשון יש לחלק כהנ"ל, משא"כ אם כהצד השני הרי שמצד הפעולה אין הבדל בין נשיאתו ברה"י לנשיאתו ברה"ר, וכל החילוק הוא רק ברשויות שאסרה התורה, ונמצא שאין חילוק בין עקירה דהיתר מזוית לזוית, לבין עקירת היתר מרה"י לכהנ"ל. ובחידושינו למס' שבת הארכנו בזה ועלה בידינו שבמחלוקת הראשונים היא שנויה. ועוד יש להשיב, ע"פ מה שחקרנו ב"שבי ציון" סי' ט', בגדר איסור הטלטול בכרמלית, אם חכמים נתנו לה דין רשות הרבים מדרבנן, או שאך גזירת טלטול גזרו בה ולא החילו עליה שם "רשות". והעלינו שם שהיא מחלוקת הראשונים, וכמו כן נחלקו בה המחבר והרמ"א באו"ח סי' שמ"ה סי"ד, עיי"ש. ולפי זה אם נאמר כהצד הראשון הרי שהחילוק הנ"ל מסתבר ואינו דומה לדין מפנה מזוית לזוית, משא"כ אם נתפוס כהצד השני, עדיין הראיה במקומה עומדת ואין מקום לחלק.

ולדינא אנכי על משמרתי אעמודה, שאין צורך להכריז אם נקרע העירוב, במקום שיש לחשוש שלא כולם יעמדו בנסיון ולא יטלטלו, אכן אם כבר הודיעו על קלקול העירוב, אין חכמה ואין עצה ואין תבונה, וחייבים השומעים להזהר בכל דיני הטלטול וההוצאה.

סימן ל"ב

הודעה על ערוב שנקרע בשבת

התארחנו בשבת שעברה בעיר אחת, ובליל שבת אחר הסעודה, הודיע בחור אחד כי העירוב נקרע ואסור לטלטל. האורחים נקלעו למבוכה, כי היו אמהות עם תינוקות בעגלה. ותוך כדי המחומה נשאלתי, האם צריך להודיע כי נקרע העירוב, או שמא עת לחשות ומוטב שיהיו שוגגין.

תשובה: במסכת שבת ה' ב', אמר ר' יוחנן ^[גמר חסדו] המפנה חפציו מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך. ופירושו שמלאכת הוצאה יש בה תנאי לחיוב של עקירה והנחה, ומכיון שהעקירה היתה לשם העברה מזוית לזוית בתוך רשות היחיד, אף שאחר כך העביר לרשות הרבים מ"מ פטור, שהרי לא היתה עקירה לשם הוצאה. ומימרא זו נפסקה להלכה ברמב"ם הל' שבת פ"ג הי"ב. ומתוך הלכה זו נראה לדון בעניננו, הרי מי שלא ידע שנקרע העירוב, עקר את חפציו כדי להוציא בתוך רשות היחיד, שהרי משמעותו של העירוב שכל העיר היא חצר אחת, ואף שנתברר אח"כ שהוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, הרי לא היתה עקירה של חיוב אלא של פטור, ונמצא שלא עשה מלאכת הוצאה ולא עבר עבירה, ולפיכך אפשר שלא להודיע על קריעת העירוב, משום שאין בזה משום אפרושי מאיסורא, שכאמור מי שלא ידע לא עבר עבירה. ואף אמנם שבגמ' נאמר "פטור", וכל מקום שנאמר פטור לגבי שבת הכוונה "פטור אבל אסור" והאיסור הוא מדרבנן, ונמצא לכאורה שאיסור דרבנן עדיין יש, מ"מ הרי בגמ' מדובר לענין הוצאה לרשות הרבים ממש, ובניד"ד הרי זו "כרמלית" שכל עיקרה אסור מדרבנן, כי לרשות הרבים ממש לא מועיל עירוב, וא"כ יש לומר שבניד"ד הרי זה פטור ומותר.

וראיה זו עמי היתה כבר למעלה מעשרים שנה, וכשאמרתי אותה בשעת מעשה, אמר לי חתני הרב ר' שלמה נ"י. ששמע

[1234567]

סימן ל"ג

המשך השאלה הקודמת

לאחר החיתום בתשובה הקודמת, האם יש להכריז ברבים שנקרע העירוב, שבת ונתון אל לבי שעדיין יש לדון בזה. שהרי אם אין העירוב בתקנו אנו נתקלים בשתי עבירות, האחת הוצאה מרשות היחיד לכרמלית, והשניה העברה ד' אמות בכרמלית, שברה"ר דאורייתא הרי אלו שני אבות משם אחד, הוצאה מרשות לרשות היא מלאכה בפני עצמה, והעברת ד' אמות ברה"ר היא אב בפני עצמו מהלל"מ. והן אמת שכל מה שבארנו שצריך עקירה על מנת להוציא, זה דוקא לגבי הוצאה מרשות היחיד לרה"ר, משא"כ טלטול ד' אמות ברה"ר, יתכן שאין צריך בו עקירה לחיוב.

דהנה במס' סוכה מ"ב ב' מבואר, שאסור ליטול את הלולב בשבת משום גזירה דרבה, שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד, ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים. ורש"י בדף מ"ג א' ד"ה ויעבירו הקשה, מדוע לא נקטה הגמ' שמא יוציא מרשות לרשות, וחששו רק לשמא יעבירו ד"א ברה"ר, ותירץ שאם הגביהו ע"מ ליטלו למצוה ולא ע"מ להוציא, ואח"כ נמלך להוציאו כדי לילך לבקי ללמוד, פטור משום הוצאה כדשינו בשבת ה' ב', אבל משום העברה חייב גם במקרה כזה כשלא היתה עקירה לחיוב מתחילה. ושם בתוס' תמהו עליו, שאם מתחילה נטלו ע"מ שלא להעבירו ד' אמות, אע"פ שהעבירו אח"כ לא מיחייב. ועיין בחידושי המאירי בסוגיא דסוכה שם שכתב, ואע"פ שחיוב העברה צריך הנחה ועקירה, מאחר שעקר מרשות היחיד זו והניח לרשות היחיד זו, והעביר ארבע אמות בין זו לזו חייב. ועיין מש"כ בזה באורך ובעומק בספר "תוצאות חיים" סי' א', ובסי' ט' אות י"א.

וביאור הדברים שחלוק דין הוצאה מרשות לרשות, מדין העברת ד' אמות ברה"ר, נראה שחלוק גדר המלאכה ביניהם, שהוצאה מרשות לרשות גדרה הוא "העברה", וזו תלויה בעקירה והנחה של חיוב, ואילו טלטול ד' אמות ברה"ר גדרה הוא ה"משא", וזה אינו תלוי דוקא בעקירה והנחה של חיוב. ועיין "כפות תמרים" בסוגיא דר"ה כ"ט ב', שכתב שבהעברה ד' אמות לא בעינן מלאכת מחשבת. עיי"ש. ומובן שלפ"ז אף שמי שלא ידע שנקרע העירוב לא עקר ע"מ להוציא, זה לא יושיענו מעבירה בשוגג של טלטול ד' אמות בכרמלית, ולכן צריך להודיע שנקרע העירוב כדי להפריש מאיסור זה.

אלא שעדיין יש לדון מצד היותו "מתעסק" או "אנוס", כפי שרמזנו בתשובה הקודמת. שהרי גדרו של מתעסק הוא, בנתכוין למעשה היתר ועלה בידו מעשה איסור, והוא הדין בניד"ד שנתכוין לטלטל ברשות אחת כדין חצר המעורבת, ועלה בידו איסור של טלטול ד"א בכרמלית. ובזה באנו לכאורה למחלוקת הגרע"א וה"נתיבות", אם על מתעסק יש שם מעשה עבירה אלא שפטור מחטאת, או שעל מתעסק אין כלל שם מעשה עבירה, שאם נקרא עבירה הרי צריך להפריש מאיסור, ואם אינו בכלל עבירה הרי שאין צריך להפרישו. והוא הדין לאנוס שיש להסתפק כנ"ל, אם יש על זה שם עבירה או לא. ושוב נזכרתי שדן בזה בספר "עמוד הימיני" סי' ל"ז [בין כתיבה למסירה שבק לן חיי הגהמ"ח, ויהיו שפתיו דובבות], ושם מסתפק ע"פ ה"נתיבות" בחו"מ סי' רל"ד, שכ' שעל עבירה דרבנן בשוגג א"צ כפרה, א"כ מאי שייך לאפרושי מאיסורא, והעלה שהוא משום גמילות חסד, והסברא שהוא מתעסק ותלוי במחלוקת האחרונים הנ"ל, הביא בשם חתנו שליט"א, [אולם כבר כתבנו בסי' ל"א, שבאיסור שבת גם הגרע"א מודה לה"נתיבות". עיי"ש], ומסקנתו שם שאם יש חשש שאחדים יכשלו, אין צריך להכריז על קלקול העירוב.

סימן ל"ד

ערב קבלן במכירת חמץ

היות ובשנה זו עלה עלי עול מכירת החמץ לכל בני עירנו יצ"ו, עמדתי ואתבונן בנוסח השטר הנעשה עם הגוי, הנחוג בעירנו מקדמת דנא, וראיתי כי נהגו להעמיד "ערב קבלן" על חובו של הגוי עבור קניית החמץ, דהיינו שהגוי נותן חלק מהסכום על חשבון והשאר זוקפים עליו במלוה, ועל הלואה זו מעמידים יהודי שיהיה ערב קבלן על פרעון הסכום במלואו. ותקנה זו התקין הרב בעל התניא במבואר בשולחן הערוך סוף הלכות פסח, אולם רבים ערערו על תקנה זו, משום שסברו שהערב קבלן רוצה בקיומו של החמץ, שהרי אם יאבד יצטרך לשלם. ואמרתי אעברה פרשתא דא ואתנייה בס"ד.

עיקר התקנה בנויה על כך כי בהיות וסכום דמי החמץ של כל בני העיר עולה לסך עצום ורב, והגוי נותן חלק על חשבון והשאר זוקפים עליו במלוה, אין הזקיפה במלוה מועילה בתור מכירה, וכפי שבאר גכדו בשו"ת "צמח צדק" או"ח סי' מ"ה ומ"ח, כי לדעת כמה ראשונים המובאים ב"שיטה מקובצת" לב"מ, אם המלוה עייל ונפיק אוזוי, אין נגמר המקח ע"י זקיפה במלוה, ואשר ע"כ טוב להעמיד ערב קבלן כדי לחזק את המקח ששולם עמו על חשבון והשאר נזקף במלוה. עיין אריכות דברים בזה ב"שדי חמד" מע' חמץ ומצה סי' ט' אות ו', וב"מעדני שמואל" שעל קיצור שו"ע סי' קי"ד אות ט"ז.

ובשו"ת "שואל ומשיב" מהדורא תנינא ח"ד סי' י', העיר הרי הערב קבלן רוצה בקיומו של החמץ שאם יאבד החמץ והנכרי לא ישלם יצטרך הוא לשלם, ואם יהיה החמץ בעין יוכל להחזיר החמץ או למוכרו ולשלם. וקי"ל בשו"ע סי' ת"נ ס"ז, שאסור להשכיר לאינו יהודי כלי בפסח כדי שיבשלו בו חמץ, וטעמא דמלתא משום שהוא רוצה בקיומו של החמץ שאם ישפך

החמץ בשעה שהכלי עומד על האש יבקע הכלי והרי הוא כנהנה מן החמץ. עי"ש. וא"כ הוא הדין בערב קבלן שיהיה אסור מצד רוצה לקימו.

ובספר "מקראי קדש" לפסח ח"א סי' ע' אות ו', כתב בזה ע"פ דברי "פרי חדש" בסי' ת"נ שאין איסור "רוצה בקיומו" אלא בעבודה זרה בלבד, ומטעם שישראל מצווה לבטל ע"ז, אבל לא בשאר איסורים שאינו חייב לבערם, והוא הדין לחמץ בפסח שאע"פ שחייב לבערו, מ"מ אינו חייב אלא בחמץ שלו ולא בשל נכרי. וחזר והקשה ע"ז מדברי הטור שנפסקו בשו"ע לעיל, ומשמע מזה שיש איסור רוצה בקיומו גם בחמץ בפסח ומשום אסור הנאה. וחזר והעלה ע"פ דברי "מקור חיים" סי' ת"נ סק"ז, שזה דוקא במשכיר שנהנה ומרויח בקיומו של החמץ, ומזה מקבל הנאה מתודשת, דהיינו דמי השכירות, אבל במשאל שאין כאן אלא הצלת נזק לא חשיב הנאה ע"י רוצה בקיומו. ויותר מזה כתב בשו"ת "חתם סופר" או"ח סי' קט"ז וקי"ט, שאין איסור רוצה בקיומו אלא בנהנה ומרויח עי"ז, אבל כשרוצה בקיומו כדי שינצל מהפסד מותר. ומסיק לפ"ז שבניד"ד שהערב קבלן אין מגיע לידיו שום רווח אלא הצלת נזק בלבד, אין בזה שום איסור.

ובדמות ראייה להיתר נראה לי מסוגית הגמרא בעבודה זרה ס"ג ב', דאיבעיא לן שם שכרו לשבור ביין נסך מהו, מי אמרינן כיון דרוצה בקיומו אסור, או דילמא כל למעוטי תיפלה שפיר דמי, ופשטו בגמרא אמר רב נחמן ישבור ותבא עליו ברכה. והשאלה היתה ביהודי שנשכר לשבור חביות יין נסך אם מותר לו להרויח בזה, כיון שרוצה בקיומו שלא ישכר וישפך עד שהוא ישבור, וע"ז אמרו שמותר כיון שכונתו למעט באיסורים, מותר לו להשתכר ולהרויח בזה. וא"כ יש לומר בשאלתנו שאע"פ שהערב קבלן רוצה בקיומו, מ"מ הרי הכונה היא למעוטי תיפלה, דהיינו איסור חמץ, ונמצא שמותר לעשות כן אע"פ שיש צד של רוצה בקיומו.

סימן ל"ה

שנ"ח סק"א, ובספרו "אבני מילואים" סי' ל"ז סק"ב.

מכירת חמץ של אדם אחר

[1234567]

נשאלתי בערב החג מאחד מבני הקהלה נ"י, ידידו אמר לו שהכין עבורו למתנה בקבוק ויסקי, ועתיד לתנו לו לאחר הפסח. הידיד הנ"ל סבור שהוא חפשי מן המצוות ר"ל, ואינו מוכר את חמצו, ולא מבערו, מעתה השאלה לפנינו האם אפשר למכור במכירת החמץ את הבקבוק הנ"ל, שהרי המקבל עדיין לא זכה בו ואינו שלו למכרו, ואילו הנותן שהוא עדיין בעליו אינו מתכוון למכור.

תשובה: רבותינו האחרונים דנו בשאלה, האם אפשר למכור חמצו של אדם שלא מכר מחמת שכחה או שגגה או אונס, ושורש הספק משום שמחד גיסא הרי המכירה זכות היא לו, שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא, וקיימ"ל שזכין לאדם שלא בפניו, ומאידך הרי עצם המכירה חוב היא לו, ואיך יתכן למכור רכושו בלא ידיעתו ורשותו. עיין בזה ב"שדי חמד" מערכת חמץ ומצה סי' ט' שהביא דעות הפוסקים בזה, ועיין מה שכתבנו בזה בשו"ת "שבי ציון" סי' י"א, ומעין זה דברנו בקצרה בח"א סי' ל'. ועיקר הפקפוק שבמכירה כזו הוא מטענת "קצות החשן" שזכין "לאדם" שלא בפניו שמענו, אבל שזכין "מאדם" שלא בפניו לא שמענו. ודבריו סובבים על דברי הראשונים, אם אפשר לאדם להפריש תרומה על של חבירו משל חבירו, ועיין רמ"א ביו"ד סי' שכ"ח ס"ג; שמותר ליטול חלה בלי רשות בעל הבית כשהעיסה מתקלקלת, כיון דזכות היא לו וזכין לאדם, וע"ז השיג ה"קצות" בסי' רמ"ג סק"ח, ועיין עוד בדבריו סי' ק"ה סק"א, ובדבריו סי'

וכבר בא בטענה זו ב"מרכבת המשנה", הלכות גירושין, שאף במקום שיש לו נישותא במה שיזכו ממנו, מ"מ לא מהני שלא בשליחותו, משום דאמרינן זכין לאדם שלא בפניו ולא אמרינן זכין מאדם שלא בפניו. ובשו"ת "חתם סופר" אהע"ז סי' י"א, תמה עליו מההלכה הרווחת שמותר למכור חמצו של חבירו בשעה חמישית, כדאיתא בפסחים י"ג א', ודחה מכח זה את דבריו. ועיין עוד בס' "ברית אברהם" סי' ק"א סק"ט. ומכל מקום למעשה כבר נהגו רבנים ברוב מקומות מושבותם, למכור גם חמצם של אלו שלא מכרו, ונסמכו על זה שבודאי נוחא להו, אף שכאמור יש כמה עקולי ופשוטי במכירה כזאת. אולם בניד"ד גם זה לא יושיענו, שהרי כל זה הוא במי ששכח או לא מכר מסיבה דומה, אבל בגופא דעובדא של מכירת חמץ מודה הוא, ובזה יש לדון שניחא ליה שאחרים מוכרים עבורו, אבל בשאלתנו הרי הבעלים אינו מודה בכל הענין דמכירת חמץ, ולא שייך ^{אוצר החכמה} לומר שהמכירה "זכות" היא לו.

אכן יש לומר שמכין שהוא אמור לתת את הבקבוק הנ"ל ולהוציאו מרשותו, שוב יהיה מותר לאחר למכרו לגוי, וזה ע"פ מה שפסק הש"ך בחו"מ סי' שנ"ט ס"ב, דכשידוע שזכות הוא לו כגון בדבר העומד להמכר ולא יחזיקנו לעצמו מותר ליטלו ע"מ לשלם, ובביאור הגר"א שם ציין מקור מגמ' בבא מציעא כ"ט ב' המוצא תפילין שם דמיהן ומניחן. ועיין הגהות הגרע"א לשו"ע שם, שציין לר"ן בפ"ג דמועד קטן שכתב בשם הראב"ד, שדבר העומד למכור ליכא איסור ליטול ע"מ לשלם, עיי"ש. ולפ"ז בניד"ד כיון שעומד ליתנו לאחר, שוב אמרינן זכין מאדם ואפשר לכלול אותו במכירת החמץ, ויהיה מותר לאחר הפסח.

סימן ל"ו

שיתכן שגם לדעת הרמב"ן הביטול מביא לידי הפקר. עיי"ש.

אורח חיים 1234567

ביטול חמץ בשבת

נשאלתי לגבי הדין בערב פסח שחל בשבת, שבשבת, ששבת בבקר בהגיע זמן איסור החמץ, צריך לבטלו באמירת "כל חמירא", האם מותר להפקיר בשבת, הרי שנינו במסכת ביצה ל"ז ב', לא מקדישין ולא מעריכין ולא מחריםין וכו', כל אלו ביו"ט אמרו ק"ו בשבת. וא"כ לכאורה הוא הדין שאין להפקיר בשבת.

תשובה: זכה השואל לכוון לקושית רבותינו הראשונים, ותשובתה בצדה אף היא בדבריהם. הרמב"ן בחידושו לפסחים ריש פ"ק, הקשה על שיטת התוס' הסוברים שביטול חמץ הוא משום הפקר, א"כ האיך התירו ביטול חמץ בשבת, כמבואר בפסחים ג' א', והלא הפקר נראה שאסור בשבת, כענין ששנינו בביצה אין מקדישין וכו', ומתוך כך הוכיח שביטול חמץ אינו מטעם הפקר, וכן כתב ב"שער המלך" הל' לולב פ"ב ה"ח בשם הריטב"א במס' שבת. אכן המאירי בספר "מגן אבות" סי' י"ח, ובחידושו לשבת קכ"ז ב', תמה עליו: פה קדוש איך אמרה, והלא אמרו בשבת (שם) שמותר לאכול דמאי בשבת, משום דאי בעי מפקיר נכסיו והוה ליה עני וחזי ליה, הרי מוכח להדיא שמותר להפקיר בשבת. ועיין ב"פרי חדש" סי' תל"ד ס"ב, שכתב מסברת עצמו שביטול חמץ אינו משום הפקר, והוכיח גם הוא משום שאסור להפקיר בשבת, ולכן כתב שהנוסח ב"כל חמירא" הוא, "ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא", ולא כיש נוהגין לומר "הפקר כעפרא דארעא". וכבר תמה עליו בחידושי הרש"ש בעירובין ע"א א', מהא דדמאי וגם הוא לא הזכיר מדברי הרמב"ן והמאירי. ועיין מה שכתבנו בשו"ת "אבן פנה" (ח"א) סי' כ"ח, בדבר הנוסח של "כל חמירא". ושם נתבאר

ולכאורה יש לומר שכל כובר השאלה האם מותר להפקיר בשבת, תלוי בחקירה במהותו של מעשה ההפקר, האם הוא סילוק בעלות מהחפץ, וממילא ע"י סילוק הבעלות הופך הוא להפקר שאין לו בעלים, או שהוא מעשה הקנאה, שע"י ההפקר הוא מקנה את החפץ למי שיזכה בו ראשון. דאי נימא דהוא מעשה הקנאה הרי זה דומה למקדיש ולמוכר, ואסור לעשותו בשבת, משא"כ אם הוא רק מעשה סילוק, אינו דומה להקדש ולמכר, לפי שאין בו שני רשות. ועיין מה שפלפלנו בזה ב"דרך הנשר" פ"ב הי"ט, וצדדנו מש"ס ופוסקים להנך תרי צדדי.

^{דבר תוס' פ"ב} יושבתי אני ואראה, שיש בזה דיון רחב בדברי רבותינו האחרונים. עיין שו"ת "עבודת הגרשוני" סי' כ"ה, ושו"ת הגרע"א סי' קע"ד, ו"מחנה אפרים" הל' שלוחין סי' ז', ו"פאת השדה" להשד"ח מערכה ה' סי' י"ד. ומתוך דבריהם למדנו ארבעה חילוקים בדין זה, א' כנ"ל שאין בהפקר כל שני רשות, והזוכה מהפקר מעצמו הוא זוכה. ב' שההקדש חשוב מעשה ולכן אסור בשבת, וההפקר אינו חשוב כמעשה ולכן מותר בשבת. ג' יש לחלק בין מפקיר לאחרים שיזכו בו, וזה אסור בשבת שדומה לנותן מתנה, לבין מפקיד לטובת עצמו שכוונתו להנצל מאיסור, ולכן אינו דומה למקח וממכר ומותר בשבת. ד' יש לחלק בין הפקר לדבר מצוה שמותר בשבת, לבין סתם הפקר שאסור בשבת. ועיין עוד בשו"ת "משנה הלכות" ח"ז סי' רס"ה, וח"ח סי' קפ"ה.

למעשה הנח להם לישראל במנהגם, שיש להם על מי ועל מה לסמוך, וכבר העלינו ב"אבן פנה" שם, להצדיק את הנוסח המקובל "ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא".